

LUMINILE ȘI UMBRELE
SUFLETULUI

Petru Creția (1927–1997), important filolog, elenist, editor, traducător, eseist. În perioada 1952–1971 a urmat o carieră universitară, fiind asistent, apoi lector la Secția de limbi clasice a Facultății de Litere din București. În anii 1971–1975 a fost cercetător la Institutul de Filozofie. Din 1975 a îngrijit, alături de Dimitrie Vatamaniuc și un grup de cercetători de la Muzeul Literaturii Române, sub egida Academiei Române, ediția critică a operei lui Mihai Eminescu. Din 1971 a coordonat împreună cu Constantin Noica la Editura Științifică ediția Platon, *Opere*. După 1989 a condus revista de istorie literară *Manuscriptum*.

Scrieri originale (prima ediție): *Norii* (Cartea Românească, 1979); *Epos și logos* (Univers, 1981); *Poezia* (1983); *Pasărea Phoenix* (Cartea Românească, 1986); *Oglinzile* (Humanitas, 1993); *Luminile și umbrele sufletului* (Univers Enciclopedic, 1995); *Catedrala de lumini. Homer, Dante, Shakespeare* (Humanitas, 1997); *În adâncile fântâni ale mării* (Albatros, 1997).

Traduceri (multe însoțite de aparat critic): Cinci cărți din Biblie / *Iov, Iona, Ecleziastul, Ruth, Cântarea cântărilor*; Platon, *Phaidon, Banchetul* și în colaborare *Hippias Minor, Ion, Euthyphron, Menon*; Dante, *De vulgari eloquentia, Epistolae, Eclogae*; M. Bontempelli, *Oameni în timp*; E. Cecchi, *Peștii roșii*; Longos, *Daphnis și Chloe*; A. Tilgher, *Viața și nemurirea în viziunea greacă*; Marguerite Yourcenar, *Povestiri orientale, Alexis, Creierul negru al lui Piranesi*; Imre Toth, *Palimpsest*; G. Dumézil, *Zei suverani ai indoeuropenilor*; Emil Cioran, *Antologia portretului*; G. Duby, *Cavalerul, femeia și preotul*; F. Bluche, *De la Cezar la Churchill*; Virginia Woolf, *Doamna Dalloway, Valurile, Eseuri*; T.S. Eliot, *Eseuri*; Frances A. Yates, *Iluminismul rozicrucian*; Graham Swift, *Ultima comandă*.

PETRU CREȚIA

LUMINILE ȘI UMBRELE
SUFLETULUI

HUMANITAS

BUCUREȘTI

Redactor: Oana Bârna
Coperta: Angela Rotaru
Tehnoredactor: Manuela Măxineanu
Corector: Cristina Jelescu

Tipărit la Monitorul Oficial R.A.

© HUMANITAS, 2011

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CREȚIA, PETRU

Luminile și umbrele sufletului / Petru Creția. – București:
Humanitas, 2011
ISBN 978-973-50-2819-0
821.135.1-4

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

Nota editurii

Luminile și umbrele sufletului a apărut prima oară la Univers Enciclopedic, București, 1995. Aceeași carte a fost reeditată sub titlul *Eseuri morale* în 2000, la Editura Muzeul Literaturii Române, București. O mică parte din eseurile care compun cartea au fost incluse în volumul Petru Creția, *Studii filozofice*, Humanitas, București, 2004.

Față de precedentele ediții, cea actuală conține mărunte îndreptări tacite, precum și câteva note de subsol cu referințe bibliografice.

Despre cartea aceasta

Cineva care timp de două decenii (161–180) a fost stăpânul absolut al unui imperiu care cuprindea marile întinderi dintre Scoția și întâile nisipuri ale Saharei, dintre Oceanul Atlantic și Mesopotamia, împăratul Marcus Aurelius, scrie în a șaptea carte a *Gândurilor* sale: „Sapă înăuntrul sinelui tău; acolo se află izvorul binelui, mereu gata să țâșnească, dacă sapi mereu.“ Acest om, a cărui grijă era neîncetat chemată spre largul plin de dezastre al lumii, a înțeles că trebuie să ne întoarcem asupra realității noastre launtrice. Și, cum rezultă din alte însemnări ale sale, a înțeles că în noi nu se află doar izvorul binelui, că omul este o ființă complexă și că sufletul lui cel mai adânc este un amestec de lumini și de umbre, de puteri și de nevolnicii, de avânturi și de stagnări.

Cartea aceasta nu vrea să fie altceva decât o călăuză către adevărul despre noi înșine, pe un drum la fel de greu de deslușit ca acela din *Călăuza* lui Tarkovski. Dar nu de negăsit. Omul este o ființă complicată și ambiguă, dar nu indescifrabilă. Destul de chinuită și de vulnerabilă, dar nu damnată. Iar sufletul său este în stare să compenseze urâțeniile și josniciile naturii sale cu neverosimile biruințe și elevații. Firește, nu va fi de găsit aici tot ce se poate spune despre om și nici într-o formă cât de cât sistematică.

Această carte nu este un tratat de morală. Nu este decât o înșiruire de gânduri despre câteva dintre componentele fundamentale ale omenescului, analizate ceva mai îndeaproape decât ne îngăduie îndeobște greul și graba vieții și frecvența orbire de sine pe care o dă absența exercițiului introspectiv. Atenția noastră este prea mult chemată în afară, către zarva înverșunată a vieții. Prea mulți caută, tot timpul, să ne vândă ceva: o idee sau doar o marfă, un idol sau, prea adesea, o iluzie. Cum să-ți mai găsești reperele în noianul acesta de informații și de ispite care par a spune totul despre noi și a ne da toate soluțiile, când de fapt nu izbutim să aflăm despre noi înșine ceea ce ar face ca relația noastră cu lumea să devină, dacă nu mai ușoară, cel puțin mai limpede?

Asemenea informații vrea să dea, pe scurt dar în adânc, cartea aceasta prin eseurile morale pe care le conține. Ea nu are altă pretenție decât ca analizele propuse să fie corecte și, pe cât posibil, complete. E bine să se știe dintru bun început că aceste analize nu vin de la cineva care se situează undeva mai presus decât cititorii săi, ca o instanță morală și intelectuală supraordonată. Orice om întreg la minte și întreg la suflet ar putea să scrie o carte asemănătoare dacă a trăit și a pățimit destul, dacă a învățat ceva din ceea ce a trăit și a pățimit, din ceea ce a făcut sau nu i-a fost dat să facă. Și, cu un anume efort de a ieși din starea de nemijlocire care este a vieții ca simplă viață trăită, ar putea depăși starea confuză a cugetului, aproximațiile, intuițiile vagi și, foarte adesea, false și amăgitoare.

Știu prea bine că nu toți oamenii simt nevoia să înțeleagă ce se petrece cu ei, ce pasiuni îi determină, îi exaltă sau îi orbesc. Și nimeni nu poate fi blamat dacă nu vrea

să știe din ce e făcută durerea și bucuria de a trăi, sau vrednicia de a fi om. Cu atât mai mult cu cât în zbulciumul vremii noastre, de fapt al oricărei vremi, unii dintre noi am putea socoti zadarnice considerațiile care urmează, fără vreo legătură cu ceea ce se petrece în cercul de nevoi și de năzuințe al clipei.

Cei care au gândul îndreptat doar spre ceea ce se petrece în afara lor, cei extrem de vulnerabili la răul care le vine din exterior așteaptă mereu, de la alții, de la istorie, de la noroc, întregul bine pe care și l-ar dori. Ei nu pot fi condamnați; așa au fost crescuți și învățați de împrejurări, atâta putere interioară au, iar a începe să-i îndemni sau să-i sfătuiști, să-i mustri sau să-i îngrădești este lipsit de caritate și de delicatețe morală.

Așadar, cartea de față se adresează celor care ar vrea să știe mai limpede ce este cu ei, ce este cu noi, cum tot ce se întâmplă în afară prinde ființa în structurile de adâncime ale sufletului nostru, cele care ne definesc ca specie și durează peste întâmplări și realități efemere. Tot ce se întâmplă, cronică zilelor și anilor, este un amestec de curaj și de sfruntare, de răbdare și de deznădejde, de prostie și de bună cumpănă a cugetului, de concurențialități feroce și de conlucrări rodnice, de avânt și de trândăvie, de cuviință și de ticăloșie, de înțelegere și de intoleranță, de meschinărie și de generozitate, de teamă și de speranță. Toate acestea, chiar dacă nimeni nu le poate schimba, pot fi și trebuie să fie înțelese mai în adâncul lor, dacă admitem că rangul unei ființe în ierarhia realității depinde de gradul ei de conștiință de sine. Fără aceasta, multe din viețile noastre ar fi numai un amestec cețos de lacrimi și de vise, de sălbăticie și de tristețe.

Pentru cei fără nume

Despre cei neștiuți și uitați și pierduți în lutul orb și risipiți prin veacuri, dar care *au fost sarea pământului* și care au purtat pe umerii lor binele lumii sunt scrise rândurile acestea. Cred că nu e nimeni dintre noi care să nu fi cunoscut asemenea oameni. Să-i înmulțim cu numărul incalculabil al generațiilor, cu întinderea continentelor și cu puzderia insulelor și, adunându-le în gândul nostru umbrele fără nume și chip, să-i celebrăm o clipă, aici și acum, în zarva plină de nume a istoriei. În ei se întrupează acea parte de bine a speciei grație căreia omenirea are *totuși* chip omenesc și a dăinuit în ciuda crâncenelor ei cusururi. Am putea să-i numim buni prin natură sau, dacă vreți, pentru că așa i-a lăsat Dumnezeu printre noi. Ei nu trebuie neapărat gândiți în funcție de anumite crezuri, coduri morale sau legi, ci în spontaneitatea din adânc a bunătății lor, care poate fi chiar bunătate sau cinste sau răbdare sau dreptate, smerenie, îndurare sau curaj, dăruire, necruțare de sine, chezașia cuvântului dat, devotament, fidelitate și onoare, dârzenie sau, printre nu multe altele, puterea de a răspândi în jurul lor încredere și bucurie, iubire și har. Sunt cei înzestrați cu un fel de *exemplaritate inefabilă*, ca reprezentanți ai unui bine necontingent, martori ai acelei

părți a omenescului pe care, printre atâtea rele și printre atâtea răi, suntem înclinați prea adesea s-o uităm.

Există un mit hasidic potrivit căruia se află mereu și mereu, împrăștiati pe pământ, treizeci și șase de înțelepți, oameni de obicei nevoiași, umili și umiliți, oameni fără nume pe care se sprijină lumea ca să nu cadă în pierzanie, oameni drepți în strâmbătate și îndărătnici sub bici, în întunericul vremilor. Dar treizeci și șase este doar expresia simbolică a unei prezențe mult mai cuprinzătoare în dănuirea ei. A tuturor celor care trăiesc și făptuiesc ținând dreptă cumpăna istoriei cu o mână nevăzută, iar apoi se duc în uitare. Dacă cineva vrea pilde, să recitească parabola samariteanului, căruia, spre deosebire de preot și de levit, i s-a făcut milă de cel căzut în drum și „i-a legat rănila și a turnat peste ele untdelemn și vin; apoi l-a pus pe dobitocul lui, l-a dus la un han și a îngrijit de el. A doua zi, când a pornit la drum, a scos doi dinari, i-a dat hangiului și i-a zis: «Ai grijă de el și orice vei mai cheltui îți voi da înapoi la întoarcere.»“ Sau să recitească *Insula lui Artur* a Elsei Morante. Condiția noastră este înălțată și izbăvită prin neîncetata aflare în lume a celor buni și drepți și curați. Și nu trebuie să ne gândim la ei decât cu venerație, cu recunoștință și cu dragoste, fără vreo încrâncenare pentru soarta lor: prezența lor în omenire este, spre binele ei, adâncă, cum adânc e și răul, dar este și ușoară, ca un zâmbet ascuns în lumină, mereu.

Cineva, prin Renaștere, pare-mi-se că în Olanda, a scris în latinește câteva tomuri de *Vieți ale oamenilor obscuri*. N-am citit cartea, dar iată ce s-ar mai cuveni spus: la sfârșitul sfârșiturilor, când toate vor înceta și vor fi judecate,

ultimul poet al lumii să citească la șir, în tăcerea aceea și în acel alt timp și altă lumină, numele tuturor celor fără de nume, de la un capăt la altul al vremii. Numele celor nevădiți și uitați și de nici o seamă, care au purtat lumea, sarea pământului, sămânța și roada ascunsă a lui. Numele celor care, din sinele lor și de-a lungul neîncetatei pătimiri, au păstrat sensul august al umanului.

Demnitatea

În acest discurs despre *demnitate* va fi avută în vedere numai demnitatea individului uman definit ca entitate autonomă, deci față de care orice tribalism este heteronom. Esența lui este numai libertatea, și demnitatea lui constă în păstrarea libertății. Pentru cine poate conferi tuturor termenilor enunțați mai sus deplinătatea sensului lor, discursul despre demnitate s-ar putea încheia aici. Totuși, în asemenea domeniu, explicitarea poate să nu fie de prisos.

Ce înseamnă autonomia individului? Înseamnă nu că trăiește după bunul său plac, ci că *el alege legea după care să existe*. Oricât de înguste ar fi hotarele libertății, nimeni nu poate contesta că, între aceste hotare, noi, ca ființe libere, hotărâm suveran, în virtutea unei alegeri, ce anume lege să fie legea vieții noastre. Acest lucru nu-l poate hotărî în mod legitim nimeni în afară de noi, și acceptarea oricărei ingerințe sub acest raport antrenează o diminuare a demnității.

Din ce direcție putem fi constrânși să procedăm altfel decât în termenii legii alese de noi? Răspunsul, limpede și hotărât, este acela că *din nici o direcție*, sub nici un imperativ. Cine alege servitutea este, alegând-o, tot atât de liber ca acela care alege nesupunerea. Diferența de demnitate între indivizi este aceea a calității sau a valorii alegerilor

lor. Facultatea care ne face să alegem potrivit demnității se numește discernământ, iar reacția emotivă în fața alegerilor degradante se numește indignare (vezi Patapievici, *Cerul...*, pp. 201–202 și *passim**, unde indignarea este definită drept „discernământul etic al inimii“).

Ce ne poate determina să alegem împotriva demnității, care ar putea fi acum numită rezistența individului la orice formă de degradare a libertății sale? Evident, numai lăcomia și frica, deci *dinăuntru* nostru. Și nu lăcomia ca apetit excesiv sau ca nevoie instinctivă de a-ți crea rezerve, ci erijarea scopului ei în scop ideal. Și nu teama ca reacție naturală în fața primejdiei, ci lașitatea, căci ce altceva înseamnă lașitatea decât să consimți la propria ta frică, alegând-o în locul rezistenței și a curajului și a neînfricării, ca reacții ideale ale autonomiei și demnității? Desigur, nimeni nu știe *a priori* cum s-ar comporta sub tortură, care este suprema încercare a demnității umane. Mi s-a spus că trebuie să te gândești intens „să nu-ți pierzi sufletul, să nu-ți pierzi sufletul“, dar poate nu ajunge. Tortura este o *taină*, ca și botezul sau împărtășania, și măcar atunci trebuie să îți reafirmi că „resortul ultim al demnității fapturii este chipul sădit în noi de Dumnezeu la Facere“ (Patapievici, *Cerul...*, p. 208).

Care este drumul care duce la servitute? Sunt mai multe, dar unul, important, nu ține de frică: consimțirea la valorile gregare, închinarea necugetată la idoli tribului și la duhul tribului, cufundarea în obscura trăire colectivă, renunțarea la principiul de individualizare și la prerogativele

* Trimiterile se referă la ediția Nemira, București, 1995 a volumului *Cerul văzut prin lentilă*. (N.ed.)

suverane ale individualității, care este, printre altele, și insurgență împotriva entropiei de masă și a misticii maselor. După cum este rezistența și, până la urmă, răzvrătirea împotriva oricărei încercări de forțare a alegerii tale. Căci dacă, în numele legii liber alese de noi, acceptăm autoritatea cuiva, a lăsa pe altul să hotărască cum vrea în locul tău este inacceptabil. În limitele existenței noastre de aici și de acum și din perspectiva demnității, aceasta este damnarea. Tot așa cum garanția ultimă a demnității este disponibilitatea individului pe deplin autonom ca, între indignitate și moarte, să aleagă moartea. Nu trebuie să fim prea lacomi de viață, nici să ne temem pentru ea mai mult decât valoarea ei reală *sub speciae dignitatis*. Valoare de altfel nu mică dacă ne gândim că tot ceea ce este vrednic de om și specific lui s-a împlinit prin individul eliberat și *omni modo determinatum*, nu prin lucrarea tiparelor întunecate ale colectivității¹.

1. Cititorul de la noi este stăruitor rugat, pentru a vedea ce se putea gândi despre individualitate în Anglia anilor cincizeci ai secolului trecut să (re)citească, în *Despre libertate* a lui John Stuart Mill, capitolul III, „Despre individualitate, ca unul dintre elementele bune-stări“ (la pp. 73–96 ale excelentei traduceri a lui Adrian-Paul Iliescu, Editura Humanitas, 1994). Citez, pentru a se vedea cum scânteiază gândul în veșmintele unei alte vremi: „Nu reducând la uniformitate tot ceea ce este individualitate [...], ci cultivând și stimulând această individualitate [...] vor deveni ființele umane un nobil și frumos obiect de contemplare; și, cum operele împărtășesc caracterul celor ce le fac, prin același proces viața omenească va deveni și ea bogată, diversă și animată, furnizând mai multă hrană gândurilor înalte și simțămintelor elevate, întărind legătura fiecărui individ cu specia sa prin aceea că face specia infinit mai demnă ca individul să-i aparțină. Pe măsura

Cuprins

<i>Nota editurii</i>	5
Despre cartea aceasta	7
Pentru cei fără nume	10
Demnitatea	13
Ticăloșii	22
Tiranii mărunți	27
Cinstea	29
Vrednicia	32
Cuviința	34
Prostia	37
Mediocritatea	41
Prejudecățile	44
Dreptatea	47
Adevărul	51
Calomnia	54
Intoleranța	59
Blândețea	62
Răbdarea	69
Încrederea	73
Dezamăgirea	77
Suferința zadarnică	80
Văicăreala	83
Curajul	86

Speranța	91
Tristețea*	94
Bucuria	104
Sărbătoarea	107
Plăcerea	110
Superficialitatea	114
Nepăsarea	117
<i>Homo valachicus</i>	120
Falsa conștiință	126
Vorba fără de rost	131
Cuvântul dat	139
Despre credință	143
Două gânduri despre binele și răul din lume	149